

**CONCRETIZATION IN THE PROPHET
MUHAMMAD'S STYLE THROUGH
ANIMAL-BASED METAPHORS**

**Hayvanlarla İlgili Metaforlar Özelinde Hz. Peygamberin
Üslubunda Somutlaştırma¹**

Duran EKİZER²

Abstract

Concretization is a very important literary style which is executed through expression techniques such as simile, metaphor, and metonymy. The Prophet Muhammad occasionally used concretization through expression styles like simile and metaphor in order to get across his message to his addressees in a more picturesque and conspicuous way. Some of the most effective metaphors he used were based on the animals living in the Arabian Peninsula at the time of the Prophet. In this paper, a literary analysis of some of the prophetic hadiths that contain such metaphors is offered. This study shows that concretization through animal-based metaphors constitute one of the most striking elements of the Prophet's literary style.

Keywords: Metaphor, literary style, animals, hadith, comparison.

Özet

Somutlaştırma; özellikle teşbih, istiare ve mecaz-ı mürsel gibi anlatım teknikleri kullanılarak ortaya konan önemli bir üslup özelliğidir. Hz. Peygamber, mesajını daha etkili ve çarpıcı bir şekilde muhataplarına aktarmak amacı ile zaman zaman teşbih ve mecaz gibi ifade üslupları vasıtasıyla soyut alanlar ile somut canlı ve olaylar arasında anlam bağlantıları kurarak somutlaştırma tekniğini kullanmıştır. Bu metaforların en önemlilerinden birisi de Hz. Peygamber dönemi Arap coğrafyasında yaşayan hayvanların metafor olarak kullanılması ile ortaya konan anlatımlardır. Bildiride bu konuda örnek olarak verilebilecek bazı hadisler üzerinde edebî tahlil ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu analiz ve değerlendirmeler sonucunda Hz. Peygamber'in üslubunun en önemli sac ayaklarından birisini oluşturan metaforik ifade üslubunda özellikle hayvanlar kullanılarak yapılan somutlaştırmanın, Hz. Peygamber'e özgü ifade teknikleri içerisinde önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, üslup, hayvanlar, hadis, benzetme.

¹ 18-20 Mayıs 2017 tarihli Alanya Alaattin Keykubad Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.
² Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati A.B.D., duranekizer@yahoo.com.

Giriş

Konuya giriş sadedinde ilk önce somutlaştırma ve hadis kavramlarını ele almak gerekir. Çünkü epistemolojik düzlemde teorik açıdan bu iki kavramın kavramsal alanlarını belirlemek, hayvanlarla ilgili metaforik anlatım içeren hadislerin incelenmesi açısından yol gösterici olacaktır.

1. Somutlaştırma ve Hadis Kavramlarının Bilgi Alanı

1.1. Kavramsal Açıdan Somutlaştırma

Somutlaştırma özellikle bir anlatım tekniği olarak edebî üslup açısından ele alınan bir dilbilim kavramıdır. Genel olarak somutlaştırma, dildeki soyut kavramları somut kavramlardan yararlanarak anlatıma yönelme olarak tanımlanmaktadır. (Korkmaz, 1992:136) Bu tanım üzerinde analiz yapıldığında görülecektir ki; somutlaştırma, soyut olgular ile somut nesne ve canlılar arasında daha çok benzetme yolu ile anlam ilgisi kurularak somut nesne ya da canlıyı gösteren kelimenin soyut bir kavram için kullanılması ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında somutlaştırma, çağdaş dilbilimde bir deyim aktarması, klasik belagat bilgisi açısından ise istiarenin bilgi alanı içerisine girmektedir. (Aksan, 1998:III,185)Aslında aktarmadan bahsedildiğinde daha üst bir ayırım olarak temel anlam - yan anlam konusu gündeme gelmektedir. Buna göre aktarmaların hepsi yan anlam içerisinde değerlendirilmektedir. (Aksan, 1998:III,183) Daha açık bir ifade ile somutlaştırma amaçtır. İstiare, teşbih gibi sanatlar ise bu amacın kendileri vasıtası ile gerçekleştiği araçlardır.

Somutlaştırma, metaforik anlatım tekniklerinden birisidir. Metaforik anlatım bir sözcüğü benzerlikten yola çıkarak gerçek anlamından uzaklaştırıp gerçek anlamını inkâr etmeden esas anlamının saptırılıp başka bir şeyin adıyla anmakla muhatabın hayal gücüne hitap etmektir. (Hazar, 2014:24) Bu açıdan somutlaştırma istiare, teşbih ve mecaz-ı mürsel anlatım tekniklerinin kullanıldığı bir üslup özelliği olarak görünmektedir.

1.2. Edebî İnceleme Açısından Hadis Kavramı

Hadis ise Hz. Peygamber'den nakledilen her türlü söz, fiil ve takrir olarak tanımlanmaktadır. (Tehânevî, 1996: I,627) Ancak burada üzerinde durulması gereken husus; hadis usulü kitaplarındaki tanımlamaların ötesinde edebî bir inceleme alanı olarak hadis-belagat ilişkisinin üslup temelinde dinamik bir inceleme içerisinde ele alınmasının gerekliliğidir. Bu inceleme, bilgi alanının ötesine geçerek metaforik ifadelerin hangi amaçla ve nasıl ortaya konduğu ile ilgilenmektedir. Dolayısıyla özellikle sahih hadis kitaplarına bakıldığında bu kitaplarda yer alan her bir merfû (Hz. Peygamber'e dayanan) ve kavli (Hz. Peygamber'in sözlü ifadeleri) rivayetinin belirli gayeler için irat edilmiş sözler olduğu görülecektir. Yani Hz. Peygamber'in ağzından çıkan her bir ifadenin bir amacı ve hedefi vardır ve bu ifadeler muhatabın ve konunun durumuna göre farklı üslup özelliklerini haizdir. Bu tespitten hareketle ifade edilmelidir ki; her bir merfû hadis Hz. Peygamber'in varlık âleminde gerek peygamber ve gerekse de beşer olarak oluşturduğu söylemin bir parçasıdır. Hadisler gayet dinamik ve etkin ifadeler olup ayrıca Hz. Peygamber'in üslubunun yansıması olan edebî bir malzeme olarak kabul edilmektedir.

2. Hz. Peygamber'in Üslubunda Somutlaştırma

Hz. Peygamber'in sözlerini sadece didaktik ve kural koyucu ifadeler olarak görmek eksik bir yaklaşımdır. Zira bu ifadeler ayrıca onun manalara lafız elbiselerini giydirirken kendi edebî kişiliğini yansıttığı edebî metinlerdir. Bu açıdan hadislerin edebî boyutunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Çünkü o, peygamber olmasının yanında yüksek edebî kabiliyetlere sahip olan bir şahsiyetti. Bu şahsiyet onun çeşitli anlatım teknikleri ile

geliştirdiği üslup özellikleri oluşturmasında etkin bir rol oynamıştır. Bu üslupların en önemlilerinden birisi de metaforik anlatım üslubudur.

Hız. Peygamber'in ifadelerine bakıldığında onun insanlar üzerinde etki edecek çarpıcı benzetmeler yaptığı görülmektedir. Hız. Peygamber sözlerini her zaman kendisinin ve muhataplarının içinde bulunduğu gerçekliği göz önüne alarak şekillendirmiştir. Onun reel hayattan kopuk afakî bir ifadesi yoktur. Bu nedenle o teşbih ve mecazlarında genellikle insanların çok iyi bildiği olaylar, nesnelere ve canlıları bol bol kullanmaktadır. Bu anlatım tekniği ile Hız. Peygamber, vermek istediği mesaj ile muhatap arasında çok kuvvetli bir iletişim bağı kurmaktadır. Bu kullanımlardan birisi de Arapların hayatlarını idame ettirmelerinde çok önemli bir yere sahip olan hayvanların benzetilen / müşebbeh bih olarak kullanılması ile ortaya konan anlatımlardır. Bu anlatımlarda genellikle hayvanların ön plana çıkan özelliklerini dikkate alarak anlamın muhatapların zihninde canlanması sağlanmıştır. Çünkü özellikle Hız. Peygamber döneminde insanların çok iyi tanıdıkları hayvanların ön plana çıkan özellikleri darb-ı mesel olarak kullanılmıştır. Örneğin cesur birisi için "aslandan daha cesur", zalim bir kişi için "yılandan daha zalim" vb. benzetmeler yapılmakta idi. Ayrıca bu anlatım üslubu ile Hız. Peygamber, soyut anlamları somutlaştırarak muhataplarının idrak seviyesine indirmiştir. Kuran'da da yer alan bu anlatım tekniği hadislerde çokça kullanılmıştır. Aslında bu somutlaştırma din dilinin en önemli alanlarından birisi olarak mecazî dilin en önemli bileşenlerindedir. Din dilinin temel metni olan Kuran'da bu tip ifadeler bolca kullanılmaktadır. Bu tekniğin hadislerdeki yansımalarının daha iyi anlaşılması açısından birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

2.1. Deve metaforu üzerinden yapılan somutlaştırmalar

Bilindiği gibi Hız. Peygamber dönemi Arapların hayatında en merkezde yer alan hayvan, devedir. Çünkü Kuran'da da ifade edildiği gibi bitki örtüsü olarak oldukça fakir olan Hicaz yarım adasında o dönemde yaşayan bir Arap'ın hayatındaki enstrümanlar deve, at gibi bazı hayvanlar ile gök, kum ve rüzgâr gibi unsurlardır. Dolayısıyla hayatın bu kadar sade olduğu bir çöl ortamında Araplar söze ağırlık vermişler ve ifadelerini benzetme, istiare, mecaz-ı mürsel gibi sanatlarla zenginleştirmişlerdir.

Arapların hayvanlarla ilgili benzetmelerinin temelinde deve ile ilgili metaforlar yer almaktadır. Bu nedenle Kuran-ı Kerim'de deve ile ilgili misaller kullanılmıştır. (Örneğin Âraf,40; Mürselât,33; Ğâşiye,17.) Yine Hız. Peygamber'de zaman zaman deveyi benzetilen / müşebbehün bih olarak kullanarak anlamın somutlaşmasını amaçlamıştır. Bu benzetmelerin kimisi dinin bir hakikatini açıklamak şeklinde olurken bir kısmı da herhangi soyut bir hadiseyi daha net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Örneğin Hız. Peygamber Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا النَّاسُ كَابِلٌ مَانَةٌ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

"İnsanlar, aralarında soylu ve binmeye elverişli bir tek deve bulmakta bile güçlük çekeceğinin yüzü deve (lik sürü) ye benzer."³

Hadiste geçen "râhile" kelimesi "yük taşımak ve uzun yolculuklarda kullanılmak için uygun olan cins deve" demektir. (İbnu'l-Esîr, (ty): II,209.) "İbil" kelimesinin anlamlarından birisi de "en az yüz deveden oluşan deve sürüsü" dür. (İbnu'l-Esîr, (ty): I,16) Hadiste tarihin her döneminde şikâyet edilen kaht-ı rical yani toplum içinde kaliteli ve idealist bireylerin çok az olması gibi soyut bir olgu, deve sürüsü içinde cins bir deve bulmanın

³ Buhârî, (ty):1382. Rikâk, bab: 35, hadis no: 6498. Benzer lafızlarla Müslim, 2011:988. Fedâilu's-Sahâbe, bab: 60, hadis no: 232 ve Tirmizî, 1985:II, 183. Emsâl, bab: 7, hadis no: 2872.

çok zor olduğu duruma benzetilerek somutlaştırılmıştır.⁴ Bu somutlaştırmada Arapların en iyi tanıdıkları hayvan olan deve kullanılarak anlamın muhatapların zihninde daha da somut hâle getirilmesi sağlanmıştır. Temsilî teşbih ile yapılan bu benzetmede muhatapların zihinlerinde yer alan somut bir durum ile vurgulanmak istenen anlam arasında bağlantı kurulmuştur. Ayrıca söz konusu ifadede benzetme yolu ile muhatabın iletişimde etkin hâle getirilmesi sağlanmış ve etkili bir anlatım oluşturulmuştur.

Aşağıdaki hadis de deve metaforu özelinde yapılan somutlaştırmanın güzel bir örneğidir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ امْرَأَتِي وَلَدَتْ غُلَامًا أَسْوَدًا، وَإِنِّي أَنْكَرْتُهُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: مَا أَلْوَانُهَا؟ قَالَ: خُمْرٌ. قَالَ: فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَوْرَقٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: فَأَيُّ هُوَ؟ قَالَ: لَعَلُّهُ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقٌ لَهُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَ هَذَا لَعَلُّهُ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقٌ لَهُ.

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre bir bedevi Hz. Peygamber'e gelir ve "benim eşim siyah bir çocuk doğurdu. Ben bu çocuğu reddetmek istiyorum." der. Hz. Peygamber ona: "Senin develerin var mı?" diye sorar. O da "Evet." diye cevap verir. Resûlüllah: "O develerin renkleri nasıldır?" diye sorar ve o da "kırmızıdır." diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Nebi: "Bunların içinde beyazı siyaha çalan boz deve var mı?" diye sorar. Adam da: "Evet, onların içinde boz renkli develer elbette vardır." şeklinde cevap verir. Hz. Peygamber bunun üzerine: "Öyleyse bu boz renklerin nereden geldiğini düşünüyorsun?" der. Adam da: "Bu soyunun damarındır, ona çekmiştir." der. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle der: "Belki bu oğlan da eski bir soy köküne çekmiştir (yani ona benzemiştir)."⁵

Bu hadiste Hz. Peygamber siyah tenli bir çocuk dünyaya getiren eşi hakkında şüphe duyan muhatabını, deve benzetmesi ile ikna etmiştir. Edebî açıdan tahlil edildiğinde hadiste göze çarpan ilk husus; bedevinin kızgın bir şekilde gelmesi ve cümlesine kesinlik bildiren "inne" edatı ile başlayarak eşinin kendisini aldattığı konusundaki kanaatinin güçlü olduğunu belirtmesidir. Hz. Peygamber bedevinin bu durumunu göz önüne alarak konuşmasına soru sorarak başlar. Böylece Hz. Peygamber ilk aşamada adamı sakinleştirmiş ve şahsın daha mantıklı düşünmesini sağlamayı amaçlamıştır. Çünkü soru üslubu ile muhataba düşünmek için yeterli süre verilmiş olmaktadır. Ayrıca diyalogun devamından da anlaşılacağı üzere soru yoluyla hakikatin muhatabın bizzat kendisi tarafından bulunması sağlanarak gayet ince bir üslup ile mesaj alıcıya aktarılmış olmaktadır.

Bu hadiste üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da, Hz. Peygamber'in metafor olarak deveyi kullanmasıdır. Çünkü bedeviler, hayatlarının merkezinde yer alan deve konusunda oldukça fazla bilgi ve birikime sahiptir. Dolayısıyla Hz. Peygamber bedevinin en iyi bildiği alan olan deve ile iletmek istediği mesajı arasında bağlantı kurarak konuyu somutlaştırmış ve muhatabın idrak seviyesine indirmiştir. Bu hadis Hz. Peygamber'in hitabında muhatabın, ortamın ve konunun durumuna göre şekillenen bağlamı gözetmesi hususunda da önemli bir örneklik sergilemektedir.

2.2. At metaforu içeren hadisler üzerinden yapılan somutlaştırmalar

مَا لِي أَرَأَيْتُمْ رَافِعِي أَبِيكُمْ، كَأَنَّهَا أَدْنَابُ خَيْلِ شَمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

⁴ Bu konu ile ilgili olarak Kuran'da da kaliteli insanların az olduğuna dair bazı ayetler vardır. Örneğin "Kullarımda şükredenler gerçekten azdır." (Sebe, 34) "Ancak iman edip güzel işler yapanlar hariç... Onlar da ne kadar az!" (Sâd, 38)

⁵ Müslim, 2011: 578. Liân, hadis no: 20. Benzer lafızlarla Buhari, (ty): 1165. Talâk, bab: 27, hadis no: 5305.

Câbir b. Sumure'den rivayet edildiğine göre Resûlullah bir gün ashabının huzurunda şöyle buyurur: *“Bana ne oluyor da, sizleri yerinde duramayan atların kuyrukları gibi ellerinizi kaldırdığınızı görüyorum?! Namazda sükûnetle durun!”*⁶

Bu hadiste Hz. Peygamber sahabenin namazın saygınlığına yakışmayan bazı hareketlerini bırakmaları konusundaki tavsiyesini, at metaforu üzerinden somut bir anlatımla ifade etmiştir. Diyaloğa soru ile başlamak, Hz. Peygamber'in sıkça başvurduğu anlatım tekniklerinden birisidir. Hadiste geçen soru, bir şeyi öğrenmek ya da bilgi sahibi olmak için sorulan bir soru olmayıp; muhatapların yaptığı şeyi inkâr ve ret sadedinde yöneltilmiş bir sorudur. Daha açık bir ifade ile bu soru ile kastedilen “namaz esnasında lakayt hareketleriniz çok çirkin ve bunları bir daha sakın yapmayın” anlamıdır. Ayrıca Hz. Peygamber “bana ne oluyor da...” ifadesi ile yapılan hatayı kendi bakışına izafe etmektedir. Bu izafe, “bu yaptığınız şey namazın ruhuna yakışmaz, Müslüman bu şekilde davranmaz, bu hata olsa olsa benim yanlış anlamamdan kaynaklanmıştır” şeklinde bir manayı çağrıştırmaktadır.

Hadiste yapılan “yerinde duramayan at” müşebbehün bih / benzetilen, sahabenin ellerini kollarını sebepsiz yere gelişigüzel kaldırması ile müşebbehün / benzeyendir. Bu benzetme ile namazda sükûnet içerisinde olmayan kişilerin davranışları ile huysuz atın kuyruğunu kaldırması arasında bağlantı kurularak meselenin daha da açık ve net bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber at metaforu üzerinden namazın ruhuna yakışmayan hareketlerin çirkinliğini somut bir tasvir üzerinden ortaya koymuştur.

2.3. Köpek metaforu üzerinden yapılan somutlaştırmalar

Diğer milletlerde olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde köpek genellikle bazı olumsuz ve kötü özellikler için darb-ı mesel olarak kullanılmıştır. (Câhız, 1965:I, 102) Bu yüzden hadislerde köpekler Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi genellikle çirkin ve hoş olmayan özellikler için örnek gösterilmiştir. (Âraf, 176) Örneğin Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

اَعْتَدُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعِيَهُ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ.

*“Secdede itidal üzere bulunun. Sizden birisi, (secdede iken) köpeğin yayması (gibi) kollarını yaymasın.”*⁷

Bu hadiste namazda dirseklerini yere dayayan kişiler ön ayaklarını yere seren köpeğe benzetilmiştir. Böylece namazda yapılacak olan bu davranışın çirkinliği somut bir şekilde ortaya konmuştur. Ayrıca dirseklerini yere yayma konusunda metafor olarak ilk akla gelen hayvan köpektir. Çünkü Kuran-ı Kerim'de de Kehf Suresi 18. âyetinde de köpeğin mağaranın girişinde ayağını uzatmasından bahsedilmiştir. Bu benzetmede ayrıca namazdaki dalgınlık hâline de bir telmih vardır. Çünkü köpekler genelde uyuyacakları zaman ayaklarını yere sererek uzanırlar. Dolayısıyla bu şekilde namazın ruhuna yakışmayan secdenin, kişiyi namazda gaflete götürebileceğine de işaret vardır. Ayrıca dinin en önemli ibadetlerinden birisi olan namazın önemini sahabeye kavratma açısından köpek metaforu üzerinden yapılan somutlaştırma daha da etkili olmuştur. Böylece sahabenin zihnindeki köpek görüntüsü ile namaza gereken önemi vermeme arasında bir bağlantı kurularak anlamın daha da müşahhas olarak kavranması sağlanmıştır.

Bu konuda verilebilecek diğer bir örnek de şu hadistir:

⁶ Müslim, 2011: 168. Salât, bab: 27, hadis no: 430.

⁷ Buhârî, (ty): 180. Ezan, bab: 141, hadis no: 822.

Abdullah b. Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Hibesinden (başışından) dönen kimse (yemek için) kusmuğuna geri dönen köpeğin durumuna benzetilmiştir. Dolayısıyla bu ifadeye teşbihi temsili - benzetme yönü değişik birkaç unsurdan meydana gelen hayali suretin olduğu teşbih türü -* (Bolelli, 2011: 57) sanatı kullanılmıştır. Bu metafor özelinde Hz. Peygamber Müslümanlara yüksek bir kişilik özelliğini dikkat çekici bir benzetme ile aktararak, hibeden geri dönmenin çirkinliğini gayet somut bir şekilde ifade etmektedir. Bu benzetme ile muhatapların zihninde söz konusu davranışın çirkinliği, kusmuğuna geri dönen bir köpek manzarası canlandırılarak gayet etkili bir somutlaştırma örneği sergilenmiştir.⁹

2.4. Eşek metaforu kullanılarak yapılan somutlaştırma

Eşek metaforik anlatımlarda çokça kullanılan bir hayvandır. Çünkü eşek, insanların tarihin ilk dönemlerinden beri tanıdığı ve evcilleştirip günlük hayatlarında kullandıkları hayvanlardan birisidir. Hz. Peygamber dönemi Arapların hayatında yer alan eşek, Kuran'da ve hadislerde sahip olduğu bazı özellikler sebebiyle zaman zaman benzetme aracı olarak kullanılmıştır.¹⁰ Eşek metaforu, Arapçada daha çok korkaklık, kötü ses gibi olumsuz vasıflar için kullanılmaktadır. Bu kullanıma örnek olarak aşağıdaki hadis verilebilir:

أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَحْوَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ جَمَارٍ؟

Ebü Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Sizden biriniz namazda iken imamdan önce başını kaldırdığı zaman Allah'ın başını eşekbaşına çevirmesinden korkmuyor mu?*”¹¹

Yukarıdaki hadiste İslam'ın temel direklerinden olan namaz ibadetinin ifası hususunda gösterilmesi gereken hassasiyet, gayet belîğ bir benzetme ile ortaya konmuştur. Özellikle cemaatle kılınan namazda imama uymanın ne kadar önemli olduğu hususu eşek metaforu kullanılarak yapılan bir somutlaştırma ile daha vurgulu bir şekilde ifade edilmiştir. Bu hadisteki ifadelerin edebî tahlili sadedinde ilk olarak Hz. Peygamber'in soru ile başlaması dikkat çekmektedir. Çünkü hadisin metninde yer alan *أَمَا* ifadesi olumsuz soru olduğu için ikrar yani muhatapın kafasında yer alan kanaati güçlendirme içindir. Dolayısıyla ifadenin devamında yer alan eşek benzetmesine daha fazla vurgu yapılmış olmaktadır. Ayrıca hadisin metninde yer alan *الَّذِي* ismi mevsülû kendisinden sonra gelen cümleye dikkat çekmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla burada şahıs yerine genel bir mana bildiren ismi mevsülû ile fiilin kendisine vurgu yapılmıştır. Soru ile ismi mevsülûn birlikte kullanılması ile ortaya çıkan vurgulu ifade eşek benzetmesi ile tamamlanarak mesaj muhataplara gayet etkin ve kalıcı bir üslup ile aktarılmış olmaktadır. Hz. Peygamber bu anlatımında tehdit ve caydırma içeren bir üslup kullanarak muhataplarını imama uyma konusunda dikkatli olmaya çağırılmaktadır. Bu tehdit ve caydırıcılığı sağlayan asıl unsur; Allah'ın bu şekilde davranan kişilerin başlarını eşekbaşına çevirme korkusudur. Daha açık bir ifade ile bu cümlede benzeyen; imamdan önce başını secdeden kaldıran kişilerin başları, benzetilen ise eşekbaşdır. Ayrıca bu ifadeye benzetme edatı kullanılmadığı için ortaya çıkan teşbihi belîğ ile bu kişilerin başları ile eşekbaşının

⁸ Buhârî, (ty): 544. Hibe, bab: 30, hadis no: 2641. Benzer lafızlarla Müslim, 2011: 630. Hibât, bab: 1, hadis no: 1620.

⁹ Câhız'ın belirttiğine göre Cahiliye döneminde de hibesinden geri dönme, yukarıda bahsedilen köpek benzetmesi ile ifade edilmekte idi. bkz. Câhız, 1965: I,279.

¹⁰ Kuran'da benzetme unsuru olarak eşeğin kullanıldığı ayetler şunlardır: Müddessir, 50-51, Lokman, 19.

¹¹ Müslim, 2011: 167, 168. Salât, bab: 25, hadis no: 427. “...ya da suretini eşek suretine...” ilavesi ile Buhârî, (ty): 156. Ezân, bab: 53, hadis no: 691.

neredeyse aynı olduğu ihsas ettirilmektedir. Bilindiği üzere teşbih çeşitleri içerisinde en vurgulu ve etkili olan teşbih-i belîğdir. Çünkü bu teşbihte benzetilen ile benzeyen arasında benzetme yönü ve teşbih edatı hafzedildiği için müşebbeh ile müşebbehün bihin neredeyse aynı olduğu anlamı vardır. Bu ifadelerdeki caydırıcılık biraz önce bahsedilen anlatımlarla birleşerek muhatabın zihninde somut bir şekilde tecessüm eden eşekbaşı metaforu ile birleşerek sadece secdede değil namazın rükû, kıyam vb. diğer unsurlarında da aynı hassasiyeti göstermenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu hadiste Hz. Peygamber'in benzetme unsuru olarak kullandığı canlıları gösteren kelime seçimlerindeki incelik ve edebî üstünlük de göze çarpmaktadır. Çünkü eşekbaşı çirkinlik açısından seçilebilecek en uygun müşebbehün bihtir. Ayrıca insanın en şerefli azası olan başın seçilmesi de manidardır.

2.5. Kelerin somutlaştırma için kullanılması

Bir kertenkele türü olan keler çölde yaşayan ve Arapların çok iyi tanıdığı hayvanlardan bir tanesidir. Aşağıdaki hadiste istiare-i temsiliyye kullanılarak somutlaştırmanın çarpıcı bir örneği ortaya konmuştur:

Ebû Said el-Hudri'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizler karış karış, arşın arşın sizden öncekilerin yolunu izleyeceksiniz (onların inançları ve yaşayışlarını ölçü edineceksiniz.) İnsanın giremeyeceği küçük bir keler (kertenkele) deliğine girecek olsalar, siz de onları takip edeceksiniz."* (Hz. Peygamberin gelecekle ilgili bu ürpertici açıklaması üzerine biz sahabiler) sorduk: "Ya Resûlellah! (İzlerini takip edeceğimiz bu topluluklar) Yahûdiler ve Hristiyanlar mı olacak?" Şöyle buyurdu: *"Ya başka kimler olacaktı?"*¹²

Bu hadiste Hz. Peygamber Müslümanların Yahudi ve Hristiyanların İslam'ın ruhuna uymayan birtakım yanlış ve batıl inanış ve davranışlarına uymalarını, keler deliğine varıncaya kadar onların adımlarını takip etmeye benzetmiştir. Dolayısıyla bir suretin, aralarındaki benzerlik alakası nedeni ile başka bir suret yerinde kullanılması söz konusu olduğu için bu anlatımda istiare-i temsiliyye vardır. Ayrıca keler deliğine girme metaforu, peşinden gitme olgusunun ne kadar ileri derecede olduğunu göstermektedir. Ayrıca keler benzetmesi ile peşinden gitme konusunda mübalağa maksadı ile kullanılarak somut bir şekilde mesele ortaya konmuş olmaktadır.

Sonuç

Hz. Peygamber'in üslubu gayet canlı, dinamik ve etkilidir. Ayrıca bu üslup Hz. Peygamber'in sünnetinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Onun ifade kabiliyetini yansıttığı dikkat çekici alanlardan birisi de zaman zaman kullandığı metaforik ifade biçimleridir. Hz. Peygamber soyut olaylar ve olgular ile ön plana çıkan özelliklerini dikkate alarak hayvanlar arasında benzerlik ilgisi kurarak somutlaştırma anlatım tekniğini kullanmıştır. Bu kullanım ifadesinin muhataplar tarafından daha açık ve net bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'in kullandığı bu üslup sadece kendisine özgü değil, ayrıca Kur'an'ın ve kendi döneminde yaşayan insanların ifadelerinde başvurdukları bir kullanımdır.

Son söz olarak ifade edilmelidir ki; somutlaştırma özelinde Hz. Peygamber'in üslubunu ele alan daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılması hadisleri anlama noktasında özellikle belagat-hadis ortak alanı kapsamında önemli katkılar sağlayacaktır.

¹² Buhârî, (ty): 733. Ehâdisu'l-Enbiyâ, bab: 50, hadis no: 3456. Müslim, 2011: 1029. İlim, bab: 3, hadis no: 2669.

Kaynakça

- Aksan, D. (1998). *Her yönü ile dil*. Ankara: T.D.K. Yayınları.
Bolelli, N. (2011). *Belâgat*. İstanbul: İFAV Yayınları.
Buhârî. (t.y.) *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm.
Câhız. (1965). *Kitâbu'l-hayevân*. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî.
Hazar, M. (2014). *Türkçe (sözlük) anlam bilimi-I*. Konya: Eğitim Yayınevi.
İbnu'l-Esîr, (ty) *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*, Ankara: T.D.K. Yayınları.
Müslim. (2011). *Sahîhu'l-Muslim*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
Tehânevî. (1996). *Keşşâfu ıstulâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn.
Tirmizî. (1985). *el-Câmiu's-sahîh*, Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.